

Pesniški žanri v slovenskih protestantskih pesmaricah in njihova recepcija v katoliških pesmaricah

Nina Ditmajer

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede,
Novi trg 5, SI 1000 Ljubljana, nina.ditmajer@zrc-sazu.si

Prispevek predstavlja cerkvene pesmi, ki so bile v določenem obdobju del pesniškega repertoarja tako protestantskih kot katoliških pesmaric od 16. do 19. stoletja. Dosedanje raziskave sprejemanja nemške protestantske pesniške tradicije pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja so dopolnjene s prekmurskimi pesmaricami 17. in 18. stoletja, v katerih je vidna večja recepcija panonske cerkvene pesmi. Kot eden bolj značilnih protestantskih pesniških žanrov so posebej obravnavane jutranje in večerne pesmi.

Der Beitrag stellt Kirchenlieder vor, die vom 16. bis zum 19. Jahrhundert zum poetischen Repertoire evangelischer und katholischer Gesangbücher gehörten. Die bisherige Erforschung der Akzeptanz deutscher protestantischen poetischen Tradition bei slowenischen protestantischen Schriftstellern des 16. Jahrhunderts wurde mit der Analyse der späteren Gesangbücher aus Prekmurje (17. und 18. Jahrhundert) ergänzt. In diesen ist eine stärkere Aufnahme des panonischen Kirchenliedes zu erkennen. Besonders betrachtet werden dabei Morgen- und Abendlieder, die als die charakteristischsten protestantischen poetischen Gattungen gelten.

Ključne besede: cerkvena pesem, protestantizem, literarna recepcija, prekmurske pesmarice, kranjske pesmarice

Schlüsselwörter: Kirchenlied, Protestantismus, literarische Rezeption, Gesangbücher, Prekmurje, Krain

Uvod¹

Za uveljavitev in razglasitev prenovljene teologije je najzgodnejša generacija protestantskih pesnikov (npr. Martin Luther, Nicolaus Herman, Paul Eber, Nicolaus Selnecker) vse od leta 1523 ustvarjala korpus didaktičnega in polemičnega pesemskega repertoarja v nemškem jeziku. Po Luthrovi smrti leta 1545 in v času pospešene protireformacije pa so se pesniki usmerili predvsem v molitvene

¹ Prispevek je nastal v okviru podoktorskega raziskovalnega projekta *Recepcija starejšega pesništva v panonskem jezikovnem prostoru* (Z6-3227), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

pesmi, ki so pogosto imele eshatološki ton. Ta je še posebej izrazit v Ringwaldtovi priredbi sekvence za mašo zadušnico »Dies Irae« iz leta 1586, še posebej pa v pesmih Martina Schallinga. Proti koncu stoletja vidno mesto zavzemajo mistične pesmi Phillipa Nicolaia, npr. »Wachtet auf, ruft uns die Stimme« in »Wie schön leuchtet der Morgenstern«, ki so bolj vplivale na pesniški razvoj v 17. stoletju (Kolodziej 2019: 40–41, 45), ko je prednjačila Crügerjeva protestantska pesmarica *Praxis pietatis melica* (1647) s kar 18 pesmimi najvidnejšega protestantskega pesnika tega obdobja Paula Gerhardta. Najbolj vplivno pietistično pesmarico 18. stoletja je pod naslovom *Geist-reiches Gesangbuch* (1704) sestavil Johann Anastasius Freylinghausen (Leaver 2019: xxii; Herl 2019: 182–183).

Vpogled v sočasne katoliške pesmarice potrjuje podobno žanrsko razvrstitev pesmi. Tako so tudi za pesmarico *Ein new Gesangbüchlin geistlicher Lieder* (1537) Michaela Veheja značilni metrični psalmi in svetopisemski slavošpevi (kantiki), pesmi čeških *Pisnicky Velmi Pekne a Prikladne* (1529) temeljijo na evangelijih in epistolah za vsako nedeljo liturgičnega leta, pesmarica Georga Witzela *Psaltis Ecclesiasticus* (1550) pa že kaže na možnost petja v domačem jeziku pri nemškem katoliškem bogoslužju, ki je bolj značilno za 17. stoletje (npr. *Cantual* iz leta 1605). Več katoliških pesmaric je v svoj repertoar sprejelo pesmi iz protestantskih, npr. Leisentrittove *Geistliche Lieder und Psalmen* (1567), Beutnerjeva *Catholisch Gesang-Buch* (1602), medtem ko *Davidische Harmonia* (1659)² vsebuje že kar tri četrtine protestantskih pesmi (Ruff 2019: 78–85). Študija 18 čeških pesmaric, objavljenih med letoma 1588 in 1762, je pokazala, da je kar 30 odstotkov vseh pesmi prevzetih iz protestantskih virov (Ducreux 1985). Katoliki so te pesmi sprva vključevali predvsem iz želje, da bi se protestanti vrnili v Katoliško cerkev, ne pa iz želje po ekumenizmu (Hehn 2019: 262). Potrebo po izboljšanju kakovosti in pesniškega repertoarja pa je prineslo razsvetljenstvo 18. stoletja, ki je tudi v Katoliški cerkvi spodbujalo petje katehitičnih in didaktičnih pesmi pri maši in katehezi, kar je lahko spodbudilo tudi ponovno zgledovanje po protestantskih pesmaricah. Tako je pesmarica Kasparja Antona von Mastiauxa *Katholische Gesangbuch zum allgemeinen Gebrauch bei öffentlichen Gottesverehrungen* (1810) skoraj polovico od 800 cerkvenih pesmi prevzela iz protestantskih virov (Ruff 2019: 84), prav tako je v želji po izboljšanju katoliških pesmi Benedict Maria von Werkmeister v svojo pesmarico vključil kar 48 neproblematičnih protestantskih pesmi (Hehn 2019: 263). Podobno recepcijo zaznavamo tudi v slovenski cerkveni pesmi 16., 17. in 18. stoletja, vendar je v tem primeru veliko vlogo odigralo tudi zapisovanje ustne literarne tradicije.

² Več o tem v Gschwend 1962.

Dosedanje raziskave slovenske pesniške besedilne tradicije 16. stoletja

Prepisovalna tradicija pesmi, natisnjenih v osrednjeslovenskih protestantskih pesmaricah 16. stoletja, je bila doslej odkrita tako v protestantskih kot tudi katoliških pesmaricah 17. stoletja. Najdlje se je ohranjala pri prekmurskih protestantih, katerih pesmi so vse do 20. stoletja polnile pesniški repertoar tako v Katoliški kot Evangeličanski cerkvi. Že samo v starejši *Martjanski pesmarici* je zapisanih devet pesmi iz Trubarjevega dela *Ta celi Catechismus, eni psalmi* (1574), predvsem božičnih ter po ena katehetična, pasijonska in velikonočna (Novak 1995: 268–274). Slovenska protestantska tradicija se je po pregonu protestantov s Kranjske nadaljevala v Ziljski dolini, od koder prihajata danes izgubljena *Rokopis iz Podkloštra* in *Rokopis iz Dješk*. Prvi vsebuje na primer 13 pesmi (štiri božične, šest katehetičnih, dve velikonočni in eno pasijonsko) iz Dalmatinovega katekizma (Oblak 1895: 239–240), drugi pa kar 43 pesmi iz protestantske knjižne tradicije (Ramovš 1920: 282).

Srednjeveške praznične pesmi pa v katoliške pesmarice niso vedno prišle iz protestantske knjižne, temveč tudi iz katoliške ustne tradicije. Tako je Alasia leta 1607 natisnil binkošno »Pridi k nam Bug Sveti Duh«, božično »Enu je Dete rojenu« in velikonočno pesem »Jezus je od smrti vstal, od njega bridke martre«, pa tudi pesem o desetih zapovedih »Kir hoče v nebu priti«. Samostojno prevedene pesmi, ki so nam znane iz protestantskih tiskov, vsebuje tudi *Kalobški rokopis* (Smolik 2011: 1326, Legiša, 1973: 181, 184, 204). Nasprotno pa naj bi slovenski katoliški lekcionarji neposredno iz protestantskih pesmaric prevzeli Trubarjevo pesem o dekalogu »Poslušaj človik, rezumej« (Kumer 1960: 42–48). Praznične pesmi, v protestantskih pesmaricah še dodatno označene kot »stare«, se nahajajo tudi v slovenski rokopisni tradiciji 17. in 18. stoletja, npr. v *Kalobškem*, *Muzejskem*, *Ševeljskem*, *Regensburškem* in *Maurerjevem rokopisu* (Ogrin 2019: 186, 188, 200, 208). Matija Kastelec naj bi v svoj molitvenik prevzel 16 pesmi, predvsem molitvenih in eshatoloških (»Magnifikat«, »Te deum laudamus«, »Troštlivo pesem«, »Pesem v revah in nadlogah«, »Pasijon iz vseh štirih evangelistov«, »Molitev za eno srečno smrt«, »Molitev za eno dobro smrt«, »Spomin te smrti«, »Alia«, »Actus«, dve besedili »Symbolum« in Psalme št. 14, 90, 50, 30) (Čerin 1908: 138–139; Rupel 1949: 111).

To vsekakor nakazuje, da je bilo upoštevanje pretekle pesniške tradicije neproblematično, seveda če pesem ni vsebovala protestantskih teoloških poudarkov, in je pomenilo bogatenje pesniškega repertoarja katoliške cerkvene pesmi. Tovrstno prevzemanje pa je značilno zgolj za točno določene pesniške žanre, praviloma praznične pesmi, pa tudi pasijonske, molitvene in eshatološke.

Pesniški žanri v slovenskih protestantskih pesmaricah 16. stoletja

Slovenski protestanti so se lahko glasbeno udeleževali ob različnih priložnostih, še posebej pa v okviru cerkvenega življenja in šolskega izobraževanja. Učenci ljubljanske stanovske šole so se urili v zborovskem petju, ki je bilo del mašnega obreda. Trubarjeva maša je tako kot tedanja latinska katoliška vsebovala stalne mašne speve ordinarija, medtem ko je večino spremenljivih mašnih spevov priprija (gradual, sekvenco, alelujo, darovanjski in obhajilni spev), razen vstopnega speva, opustila. Cerkevna skupnost je med berilom in evangelijem pela slovenski psalm, duhovno ali katekizemsko pesem, nato pa binkošno »Pridi k nam Sveti Duh«. Duhovna pesem se je pela tudi na koncu obreda. Trubarjeva *Cerkovna ordninga* (2005: 448) je podrobno opisala tudi potek večernic, ki niso bile del maše, pač pa molitvenega bogoslužja (oficija). V tem obredu je zbor šolarjev poleg psalmov in temporalne antifone pel še himno in Magnifikat, Marijino hvalnico iz Lukovega evangelija. Slednje so tako kot psalme peli izmenično latinsko, nemško ali slovensko. Večernice, namenjene podeželskemu ljudstvu v cerkvah brez zbora, so bile preprostejše, sestavljene iz petja psalma, duhovne in katekizemske pesmi (Snoj 2010: 492–496).

Primož Trubar je kot začetnik slovenskega protestantskega pesništva v petdesetih letih 16. stoletja natisnil sklop katehitičnih pesmi. Po vsebini se v ta pesniški žanr uvrščajo pesmi o Božjih zapovedih (dekalog), molitvi Oče naš, veroizpovedi, stvarjenju, krstu, svetem zakonu in obhajilu. Pele so se pri sveti maši pred evangelijem in pri preprostejšem obredu večernic.

Od šestdesetih let naprej je Trubar skupaj z Jurijem Dalmatinom, Jurijem Juričičem, Markom Kumprehtom in drugimi pisci dotedanji repertoar dopolnil tudi z molitvenimi pesmimi.³ V ta pesniški žanr uvrščam pesmi, ki so glede na namen prošnje in tolažbe, pa tudi zahvale, npr. prošnje za obrambo pred sovražniki, mir, odpuščanje grehov, jutranje/večerne pesmi in pesmi pri jedi. V tej skupini jih ima le pet oznako »duhovna pesem«, vendar menim, da so se pri protestantski maši (in večernicah) lahko pele tudi ostale molitvene pesmi: »Ena duhovna pejsen k našimu gospodu Jezusu Kristusu« (»O Krist pravi Sin Božji Očeta večniga, jest pridem h gnadi tvoji«), »Ena duhovna hvaležna pejsen po jedi« (»O Bug mi te častimo, de si nas našpižal«), »Ena lepa duhovna pejsen« (»Kaj žaluješ srce moje? Kaj se kumraš inu skrbiš za posvitnu blagu«), Ena lepa duhovna pejsen (»Skuzi Adamov greh smo mi hudi grešni postalik«), »Ena druga

³ Snoj (2010: 499, 500) je to skupino pesmi poimenoval razne in vsakdanjiške, sem pa je uvrstil tudi pesmi o smrti, ki jih uvrščam v posebno skupino eshatoloških, kamor sodijo tudi pesmi o sodbi.

lepa duhovna pejsen« (»Obdrži nas o gospud Bug v tvoji besedi pred nadlug, brani vsemu malikovajnju, turškimu ter papeškimu«).

V pesmaricah kranjskih protestantov je največ prazničnih, molitvenih in katekizemskih pesmi, medtem ko je ostalih pesniških žanrov precej manj (eshatološke in pasijonske pesmi ter Marijin kantik). V nasprotju s katoliškimi pesmaricami (ki so bile po Trubarjevem mnenju premalo poučne ter so poudarjale predvsem doživljajski in čustveni vidik vere) protestanti niso objavljali svetniških pesmi in pesmi za verne duše v vicah (Smolik 2011: 1063–1079, 1097, 1242), med Marijinimi pesmimi pa zasledimo le Magnifikat. V pregledanih pesmaricah⁴ lahko prepoznamo naslednje skupine pesmi:

- a) molitvene pesmi (32 brez psalmov): Dalmatin se je podpisal pod devet pesmi, Krelj in Trubar sta napisala po tri, Znojilšek, pisec G. I. (Georg Iuritschitsch/Jurij Juričič)⁵ in Kumpreht po dve, Bohoriču pripadata dve različici ene pesmi, pisec z inicialkami H. K. (Hans Klombner) je napisal dve, anonimni pisci pa sedem pesmi;
- b) katehetične pesmi (22): Trubar se je podpisal pod sedem pesmi, Dalmatin pod štiri, dve sta Juričičevi, po ena pripada Kumprehtu in Krelju, tri je napisal Klombner, eno oseba z inicialkami L. Z. (Lucas Zweckel/Lukež Klinc), tri pesmi so anonimne;
- c) velikonočne pesmi (13): pod tri se je podpisal Trubar, pod dve pa Kumpreht, ena pripada Klombnerju, sedem pesmi je anonimnih;
- d) eshatološke pesmi (13): po dve pesmi so napisali Trubar, Juričič in Dalmatin, po ena pripada Krelju in Švajgerju, pet pesmi je anonimnih;
- e) božične pesmi (12): dve pesmi sta Trubarjevi, dve Dalmatinovi, po ena pripada Klincu in Švajgerju, tri so anonimne, tri pa označene z inicialkami Klombnerja, Klinca in Gašperja Rokavca;
- f) pasijonske pesmi (8): eno je napisal Dalmatin, ena pripada Klincu, šest pesmi je anonimnih;
- g) binkoštna pesmi (5): Trubarjevi sta dve pesmi, ena je Dalmatinova, dve sta anonimni;
- h) vnebohodne pesmi (3): po eno pesem sta napisala Trubar in Juričič, ena pripada anonimnemu avtorju;
- i) Marijini pesmi sta le dve: ena je anonimna, drugo je napisal Kumpreht;
- j) novoletna pesem je samo ena in pripada anonimnemu avtorju.

⁴ Upoštevana so bila naslednja dela: *Ene duhovne pejsni* (1563) in tri izdaje dela *Ta celi catehismus, eni Psalmi* (1579, 1584, 1595).

⁵ Imena piscev, podpisanih s kratico, navajam po Vinkler (2011: 204).

Če primerjamo žanrsko razvrstitev pesmi v protestantskih pesmaricah 16. stoletja s katoliškimi v sledečem stoletju,⁶ lahko ugotovimo precej večjo zastopanost Marijinih pesmi (20) in pojavitev svetniških pesmi (4). Katehetičnih in vzgojnih je precej manj (2), zato pa se v tem obdobju pojavijo pesmi o čaščenju Jezusovega imena (4) in srca (1) ter pesmi o čaščenju Svetega Rešnjega telesa (2). Prav tako kot pri protestantih je tudi v katoliških pesmaricah večja zastopanost prazničnih (18), pasijonskih (9) in eshatoloških pesmi (9). V nadaljevanju se bom posebej posvetila dvema pesmaricama iz 17. stoletja: *Kalobškemu rokopisu* in *Martjanski pesmarici*, ter ugotavljala recepcijo pesniškega izročila v Katoliški in Evangeličanski cerkvi tega obdobja.

Protestantske in katoliške pesmi v *Kalobškem rokopisu*

Kot že omenjeno v uvodnem orisu raziskav protestantskega pesništva, predvsem v nemškem prostoru, so protestantski pesniki prevajali, prirejali ali v celoti prevzemali določene katoliške pesmi, pa tudi katoliški pisci so se iz različnih razlogov večkrat zatekli v protestantsko pesniško ustvarjalnost. Kako so pesmi prehajale iz katoliške v protestantsko pesniško tradicijo (in tudi obratno) ter prilagajale vsebino glede na lastno teologijo, je razvidno iz znane nemške božične pesmi »Es ist ein Ros entsprungen«, ki je bila prvič natisnjena v pfalški katoliški pesmarici škofije Speyer (*Alte Catholische Geistliche Kirchengeseng auff die fürnemste Feste*, 1599), nato pa jo je nekoliko predelal protestantski pesnik Michael Praetorius (*Musae Sioniae*, 1609) (Rössler 2001: 17–25). Prvi slovenski prevod te pesmi iz *Kalobškega rokopisa* (»Ena roža izrasla«) jasno kaže zgledovanje po katoliškem nemškem besedilu, saj protestantske verzije v drugi kitici ne omenjajo Marijine brezmadežnosti.

Tudi adventno nemško pesem »Es wollt ein Jäger jagen« so vsebovale tako katoliške kot protestantske pesmarice. Svojo nabožno podobo je dobila šele kasneje (prva objava leta 1551), saj je bila prvotno poznana posvetna pesem (prvi zapis v heidelberškem rokopisu leta 1516) (Fischer 2007) o treh mladih ženskah, ki jih v gozdu najde lovec. Najmlajšo ugrabi in jo odpelje k svojemu gospodarju v grad. V nabožnih pesmih nastopata lovec Gabriel in Marija, poudarjeno je njeno brezmadežno spočetje. V najstarejših zapisih sicer ni omenjenega samoroga, vendar se je ta motiv skupaj s štirimi hrti razširil po objavi v katoliški Beuttnerjevi pesmarici (1602).

⁶ Upoštevana so bila naslednja dela: *Kalobški rokopis*, *Muzejski rokopis*, *Kastelčeve Bratovske bukvice* (1678) in Alasijev *Vocabolario Italiano e Schiavo* (1607).

V nemških protestantskih pesmaricah lahko odkrivamo tudi prevode in predelave znanih srednjeveških katoliških pasijonskih pesmi. Najprej je bila v Crügerjevi pesmarici (1656) objavljena Gerhardtova pesem »Des heil. Bernhardi Paßions-Salbe an die Gliedmassen Christi«, ki je v resnici predelava Arnulfove dolge latinske pesmi »Salve Mundi Salutare« (Herl 2019: 191), ki se posveča delom Kristusovega telesa, visečega na križu. Slovenski prevajalec pesmi »Jezus svetu odrešituv« se je zgledoval po latinskem besedilu, kjer je vsak del pesmi sestavljen iz desetih petvrstičnic z zaporedno rimo (T 8) (Legiša 1973: 177). Gerhardt je nasprotno uvažal prestopno rimane osemvrstičnice (J 7/6).

Iz nemške protestantske tradicije je znana tudi pasijonska pesem o sedmih Jezusovih besedah na križu »Da Jesus an dem Kreuze stund« avtorja Johanna Böchensteina (1537), zapisana pa že v katoliškem dunajskem rokopisu iz leta 1494 in še posebej objavljena v Leisentritovi pesmarici (1567). Slovenski katoliški prevod »Kadar je Božji sin visil« ni blizu slovenskemu protestantskemu iz katekizma F. Trubarja »Kadar je Jezus za nas terpil« (Legiša 1973: 181). K temu je treba dodati še dve verziji, in sicer prva je bila zapisana v prekmurski *Martjanski pesmarici I.* (Gda Jezus na križnom drejvi moko trpel je vu tejli« 1997: 179), druga pa natisnjena pri gradiščanskem piscu Grgurju Mekiniću (»Kad Jezus visl na križi« 1609: 15). Slednji je v svojem prevodu bolj natančno sledil nemški protestantski tradiciji (sklicuje se na Böhsteinovo pesem) kot kranjska verzija, ki v prvi kitici sploh ne omenja križa, v peti pa celo dodaja omembo kralja Davida. Omenjene pesmi so vidno prevzemale iz več tradicij tega besedila, npr. nemška pesem »Da Jesus an dem Creuze hung« v drugi kitici poudarja sladko govorjenje Jezusa (»Zum ersten sprach'r gar süßelich«, Leisentrit 1567: xciii), kar sta ohranili tako prekmurska kot katoliška slovenska pesem, medtem ko je v nemški pesmi »Da Jesus an dem Creuze stund« poudarjeno govorjenje iz srca (»Zu erst sprach er von Herzen Grundt«, Leisentrit 1567: xciiii), kar ohranja kranjska pesem, Mekinić pa uporabi gradiščansko besedo *željahn*o.

Protestantska pesem Nikolausa Hermana »Heut singt die liebe Christenheit« (1566) hvali angele in razlaga njihovo poslanstvo na zemlji. Predloga pesmi je Melanchtonova »Dicimus grates tibi« (Wissemann-Garbe 2005: 80–81). Slovenska pesem »Dones cerkov sveta Mati« je prevedena iz vira, ki so ga prevzele tudi nemške katoliške pesmarice 16. in 17. stoletja, npr. Leisentritova, paderbornska in Cornerjeva (Legiša 1973: 184–185).

Nemška pesem o sodnem dnevu »Elias der Prophetisch Mann«, ki jo je slovenski prevajalec zvesto prevedel (»Elias je prerokoval«), je izšla iz knjižice *Vier Schöne Neue Lieder* na prelomu iz 16. v 17. stoletja, napisal pa naj bi jo Georg Engelhard (Legiša 1973: 187). Tudi to pesem so prevzele nemške protestantske pesmarice, še posebej nürnberška *Geistliche Psalmen Hymnen Lieder*

vnd Gebett (1609), vendar so izpuščene tri kitice, ki so se vsebinsko vključile v vsebino ostalih kitic.

Protestanti so v svoja dela vključevali tudi evangelijske slavospeve (t. i. kantike). Marijin kantik je poznan pod imenom Magnificat. Več prepesnitev pesmi »Mein Seel erhebt den Herren« vsebuje pesmarica *Bonnisch Gesangbüchlein* (1588). Pesem iz *Kalobškega rokopisa* pa se najbolj ujema s slovensko protestantsko »Veselu Marija poje« iz katekizma Felicijana Trubarja (1595) (Legiša 1973: 204).

Protestantske in katoliške pesmi v *Martjanski pesmarici I.*

Ker se je pesniška dejavnost kranjskih protestantov zaključila ob koncu 16. stoletja, se moramo za vpogled v nadaljevanje protestantske pesniške dejavnosti ozreti predvsem v Prekmurje, ki je bilo več stoletij pod politično oblastjo Ogrske, kjer je bila pripadnost veri odvisna od zemljiških gospodov (Molnár 2001: 108). Evangeličansko bogoslužje se je v gornjem Prekmurju (območje győrske škofije) izvajalo vse od leta 1592 do 1672 (Zelko 1996: 102), sem pa je sodilo tudi ozemlje Martjancev (Novak 1997: 17), kjer je nastal najstarejši prekmurski rokopis pesmi.

Prekmurski protestanti so v svoji neposredni bližini lahko dostopali do dveh natisnjenih pesmaric gradiščanskega evangeličanskega duhovnika Grgurja Mekinića: *Duševne pesne* (1609, 1611), preko tiskarja Mandelca in njegovih naslednikov ter ostalih pregnanih predikantov in učiteljev pa tudi do knjig kranjskih protestantov.⁷ V panonskem jezikovnem prostoru pa je v nasprotju z osrednje-slovenskim vidno še sprejemanje madžarskih protestantskih in katoliških pesmaric. Mekinić se je zgledoval po madžarskem gradualu Gála Huszárja: *A keresztyényi gjülekezetben való isteni dicséreték és imádságok* (1574), pesmi v starejši *Martjanski pesmarici* pa se pojavljajo tudi v Kájonijevi *Cantionale catholicum* (1676) in kajkavskem *Pavlinskem zborniku* (1644). To so predvsem praznične pesmi, medtem ko katoliške pesmarice v tem obdobju še niso vsebovale pesmi s poučno-moralno vsebino (oz. zelo redko) (Novak 1997: 14–16, 24–25). Po Novaku (1995: 268) je slovenski značaj *Martjanske pesmarice I.* določen predvsem s tistim naborom pesmi, ki naj bi jih pisec prekmurske pesmarice prevzel iz protestantskih natisnjenih pesmaric in jih nato jezikovno priredil za rabo v svojem okolju. Prepoznal je povezave z osmimi, predvsem prazničnimi pesmimi, spregledal pa tiste iz starejše pesmarice *Ene duhovne pejsni* (1563).

⁷ Vizitacijsko poročilo iz leta 1627 pri Sv. Trojici v Gornjih Petrovcih omenja kranjsko *Hišno postilo* (Sedar 2013: 75).

Toda povezave z Mekiničem so še bistveno večje, saj lahko prepoznamo kar 21 pesmi, večidel iz prve pesmarice, ki so verjetno v neposredni ali posredni zvezi s starejšo *Martjansko pesmarico*, kar bom poskušala pokazati v nadaljevanju.

Da je zapisovalec *Martjanske pesmarice* imel na voljo kranjske tiske, je razvidno tudi iz nabora pesmi, ki jih Mekinič ni natisnil, npr. »Sveti Pavel v jednom listi« in »O grešni človik«, po drugi strani pa tudi v gradiščanski pesmarici najdemo kranjske pesmi, ki jih v prekmurskih pesmaricah ni, npr. »Srce moje ča žaluješ«.

Božično pesem Martina Luthra »Von Himmel hoch da kom ich her« (*Geistliche Lieder*, 1535) je pri nas prvi objavil Klinec v *Enih duhovnih pejsnih*: »Iz nebes angel perleti, pernesl nam dobre glasi« (Klombner 1663: 81). Verzija te petnajstkitične pesmi je zapisana tudi v *Martjanski* (»Z nebes angel priletel, dobre je glasi pernesel«, Novak 1997: 101) in Mekiničevi pesmarici (»Z neba sveti angel dojde, dobre nam glase donese«, Mekinič 1609: 7). Zanimiva je raba besedja v prekmurski pesmarici, saj večkrat zajema iz osrednjeslovenskega jezikovnega prostora, npr. *ozdravljenik*, *zveličanje* (Klinec, Martjanska) – *spasitel*, *spasenje* (Mekinič); *žida* (Martjanska, Klinec) – *svila* (Mekinič); vendar *stvoritel* (Martjanska, Mekinič) – *stvarnik* (Klinec).

Zgoraj omenjene pesmi ne smemo zamenjevati s krajšo Lutherjevo »Vom Himmel kam der Engel Schar« (*Geistliche Lieder*, 1543), ki jo je Klinec prav tako prevedel (»Od nebes prido angeli, tim pastirjem so pravili«, Dalmatin 1579: 61), saj sklicevanje na melodijo določene pesmi ne pomeni nujno, da je ta pesem predstavljala tudi predlogo prevedenemu besedilu. Klinčev prevod v nasprotju z nemškim izvirnikom uvaja še dodatno tretjo kitico »Onu je Jezus ta Gospud«, ki jo je prevzela tudi *Martjanska pesmarica* in dodala še osmo kitico »Hvala bojdí tebe kralj« (Novak 1997: 101). Ker Mekiničev prevod (»Z nebes angeli dojdóše, pastirom se prikazaše«, Mekinič 1609: 7) zvesto sledi šestkitični nemški pesmi, je na tem mestu bolj verjeten vpliv kranjske verzije. Obe Luthrovi nemški pesmi sta bili objavljeni tudi v katoliški pesmarici *Die Davidische Harmonia* (1659).

Latinska pesem Sedeliusa »A solis ortus cardine« je bila med našimi protestanti bolj poznana po Lutherjevem nemškem prevodu »Christum wir sollen loben schon« (1524), ki je obdržal le prvih osem kitic (od 23), kar je razvidno iz pesmi v *Martjanski pesmarici* (»Od sunčenoga shajanja dika bojdí, dika bojdí«, Novak 1997: 135). Ta verzija se bolj sklada z Mekiničevo (»Od sunčenoga izhoda, dari do vse zemlje kraja«, Mekinič 1609: 3) in kajkavsko iz Pavlinskega zbornika (»Od sunčenoga izhoda hvala budi, dika budi«, *Pavlinski zbornik* 1991: 109) kot pa z Dalmatinovo pesmijo, ki je bolj zvesto sledila nemškemu prevodu (»Kristusa mi vsi častimo, lepu vselej zahvalimo, kakor deleč sonce sije, de z njega glas se skrije«, Dalmatin 1584: 103). Novak (1995: 270) je zapisal, da je prekmurska pesem »skoro dobesedno in do črke enaka« kot katoliška kajkavska,

kar pa vendarle ne more biti res, saj je kajkavska verzija za šest verzov krajša. Gradiščanska in prekmurska pesem se vidno razlikujeta od kajkavske v dveh delih: ko podajata misel o čistem telesu Device Marije kot templju ter v zadnji kitici, ko je podana doksologija. Na teh mestih je namreč viden vpliv Lutherjeve pesmi.

Božična pesem Martina Luthra »Gelobet seist du, Jesu Christ« (*Eyn Enchiridion oder Handbuchlein*, 1524) se prav tako nahaja tako v *Martjanski pesmarici* (»Hvalen bojdí Jezus Kristus, da si nam človik rodjen od jedne čiste Device«, Novak 1997: 153), pri Mekiniću (»Jezus Kristus budi hvaljen, da si nam ti človik rojen od jedne čiste Divice«, Mekinić 1609: 5) kot tudi v kranjskih *Enih duhovnih pejsnih* (»Jezu Krist bodi hvalen, de si ti človik rojen od ene čiste divice«, Klombner 1563: 80). Pri madžarskih protestantih je pesem poznana kot »Jézus Krisztus, dicsértessék« (Torkos 1768: 57), pri Kajoniju pa ni bila objavljena. Kljub temu so jo tiskali v katoliških nemških pesmaricah, npr. paderbornska pesmarica (1609: 15), *Davidische Harmonia* (1659) in Mastiaux (1810: 446). Čeprav je prekmurski zapisovalec ponekod uporabljal kranjske glagole, npr. *zglihati* namesto gradiščanskega *utovarišiti*, pa je iz tretje kitice razvidna Mekinićeva predloga, čeprav je pisec izpustil informacijo o Jezusu, ki leži v Marijinem krilu.

Michael Weisse je leta 1531 objavil pesmarico *Ein New Gesengbuchlein*, ki je vsebovala tudi pasijonsko pesem »Die Propheten han prophezeit«, v prevodu znano iz *Martjanske* (»Prophetje so nazvejstili«, Novak 1997: 173) in Mekinićeve pesmarice (»Proroki su prorokovali«, Mekinić 1609: 16). Pesem je objavljena pri madžarskih protestantih (»A Próféta megmondották«, Torkos 1768: 126), ne pa tudi v katoliških pesmaricah (npr. Kajoni). Prekmurska pesmarica je že v prvi kitici uporabila nemško besedo *profet* in ni prevzela panonske *prorok*, za nemški *der Bischoff* 'škof' in *der Priester* 'duhovnik' pa je v nasprotju z Mekinićem (*biskup*) rabila izraza *voj* 'vodja' in *pop* 'duhovnik' (madž. *pap*, *püspök*).

Velikonočna nemška pesem »Es gingen drei heilige frauen« je znana iz več pesmaric 16. stoletja, vendar se v katoliških pesmaricah (npr. münchenška *Gesang und Psalmbuch*, 1586) ta verz prične šele v četrti kitici pesmi »Christ ist erstanden«, ki je s 17 kiticami precej daljša od protestantske verzije. Prevoda v *Martjanski* (»Na vuzen tri Marije rano k grobu z dragom mastjom dojdó«, Novak 1997: 206–2017) in Mekinićevi pesmarici (»Na vazem rano Marije tri grobu dojdóše s pomastmi«, Mekinić 1609: 20) imata namreč samo sedem kitic.

»Victimae Paschali Laudes« je ena od petih srednjeveških sekvenc, ki so se ohranile v tridentinskem rimskem misalu (1570). Postala je predloga več protestantskim nemškim velikonočnim pesmim. »Christo dem Osterlemmelein« je prvi objavil Nicolaus Herman v delu *Die Sonntags Evangelia* (1561) (Herman 1895: 85–87), sledila je Leisentritova objava v katoliški pesmarici *Geistliche Lieder und Psalmen* (1567: CXXX–CXXXIII). To pesem je za gradiščanske

Hrvate natisnil Mekinić (»Kristusu vazma agnjacu, ovčic svojih odkupitelju«, Mekinić 1609: 21), zapisana pa je bila tudi v rokopisni *Martjanski pesmarici* (»Kristusu vuzma agnecu, ovčic svojih odkupitelu«, Novak 1997: 207). Obe verziji ohranjata sestavo 10 kitic, prekmurska pesmarica pa je v prevodu vidno sledila gradiščanski, le da ni prevzela nekaterih očitnih čakavskih jezikovnih značilnosti (npr. *grišnike* – *grejšnike*, *žitak* – *žitek*).

Ena najbolj zgodnjih nemških protestantskih pesmi je velikonočna »Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod überwand«, ki se pripisuje Martinu Luthru (*Erfurt Enchiridion*, 1524) (Hahn 2001: 56). Te trikitične pesmi ne smemo zamenjevati z daljšo Lutherjevo husitsko pesmijo »Jesus Christus, unser Heiland, der von uns den Gotteszorn wandt«. Pri nas je bila prvič prevedena pri kranjskih protestantih: »Kristus je nas vse odrešil inu je to smrt premogel« (Klombner 1563: 128). *Martjanska pesmarica* ni sledila kranjskim prevajalcem, temveč gradiščanskim: »Jezus Kristus odkupiteli naš, ki smrt pobi za nas« (Mekinić 1609: 21); »Jezus Xtus odkupitel naš, ki smrt pobi za nas« (Novak 1997: 217). Sledi šestkitična pesem »Jezus naš odkupitel, vseh vernih branitel« (Novak 1997: 218), ki je bila očitno predelana po Lutherjevi in objavljena tako v katoliških kot protestantskih madžarskih pesmaricah: »O Jesus mi Idvezitõnk, kiben vagon hitünk« (Kajoni 1719: 188).

Nemška binkoštna pesem Michaela Weisseja »Als Jesus Christus Gottes Sohn« je sestavljena iz 14 štirivrstičnic, prav tako kot prevod gradiščanskega pastora Grgurja Mekinića (»Gda Jezus Kristus Sin Božji, htijuči po svojem teli«, Mekinić 1609: 30). *Martjanska pesmarica* pa je drugo kitico, ki vsebuje Jezusovo navodilo učencem, razdružila v dve kitici; nato je izpuščena četrta kitica, ki omenja petdeseti dan po veliki noči; od devete do enajste kitice ponovno sledi razdruževanje, tako da ima prekmurska verzija kar 17 kitic.

Obravnavanih devet pesmi tako jasno pokaže, da pojavljanje osrednjeslovenskega besedja v *Martjanski pesmarici* ne pomeni nujno odvisnosti od kranjskih pesmaric. Jezikovno bliže je piscem tega rokopisa bila gradiščanska pesmarica, več predlog kot v slovanskem pa so lahko našli v madžarskem prostoru, od koder so v prekmurski jezik samostojno prevedli večje število protestantskih pesmi, neznanih iz kranjskih tiskov. To še posebej velja za tiste pesmi in žanre, ki so se namnožili v 17. stoletju.

Jutranje in večerne pesmi: od Bohoriča do Slomška

V okviru molitvenega bogoslužja so se v Katoliški cerkvi ob sončnem zahodu pele večernice (vespere), ob prehodu v novi dan jutranjice (matutin), oficij pa je ob sončnem vzhodu predvideval še hvalnice (lavde) in pred počitkom sklepnice

(kompletorij). Že v srednjem veku (od 6. do 8. stoletja) so v benediktinskih samostanih v času matutina peli »Splendor paternae gloriae«⁸ in »Aeterne lucis conditor«, čas vesper je vključeval prepevanje pesmi »Deus creator omnium« in »Deus qui certis legibus«, v času kompletorija pa so se pele naslednje himne: »Christe qui lux es et dies«, »Te lucis ante terminum«,⁹ »Christe precamur annue« in »Te deprecamur domine« (Gneuss 1968). Od naštetih sta samo dve našli pot v rimski brevir, v ljudske jezike pa so se prevajale tudi nekatere druge.

Nekatere od naštetih katoliških latinskih pesmi so svoje mesto dobile tudi v nemških protestantskih pesmaricah 16. in 17. stoletja, ki so objavljale še številne nove. V obsežni protestantski pesmarici *Praxis pietatis melica* (več izdaj od 1647 do 1737) je v prvem delu objavljenih 55 dnevnih jutranjih pesmi (*Tägliche Morgengesänge*), sledi deset jutranjic, namenjenih posameznim skupinam ljudi, nato pa še 26 večernic (*Tägliche Abendgesänge*), 36 pesmi v času kuge in devet posebnih večernih pesmi. Nekaj jih je objavljenih tudi v katoliških pesmaricah 17. stoletja, npr. *Davidische harmonia* je objavila tri jutranje pesmi, ki so jih napisali Johann Kolrose (»Ich danck dir lieber Herre«), Georg Niede (»Auß meines Hertzen Gründe«) in Johann Mühlmann (»Danck sey Gott in der Höhe«), ter dve večerni pesmi, ki sta ju napisala Erasmus Alber (»Christ der du bist der helle Tag«) in Wolfgang Meuslin (»Christe, der du bist Tag und Licht«). Omenjene pesmi najdemo tudi v slovenskih pesmaricah, ki jih skupaj s še nekaterimi drugimi podrobneje predstavljam v nadaljevanju.

Jutranje pesmi v cerkvenih pesmaricah do 19. stoletja

Jutranje pesmi so oblikovane kot hvalnice Bogu za varovanje v nočnem, temnem času, sledijo prošnje za varovanje pred dnevnimi skušnjavami in nevarnostmi ter prošnje za Božje vodstvo. Njihova vsebina se praviloma ujema z navodilom: »koku se ti krščeni imajo držati, kadar vstano inu ležejo«, ki ga je v *Katekizmu* (1555) podal Primož Trubar. V njem pravi, da se zjutraj dan prične z znamenjem križa, nadaljuje z izpovedjo vere in molitvijo Oče naš ter zahvalo in prošnjo »Vsigamogočni večni Bug«, pred odhodom na delo pa se poje še katekizemska pesem. Dan se prav tako zaključí z molitvami. Temu navodilu je sledila Bohoričeva »Ena druga otročja pejsam, kadar se zjutra gori vstane ali zvečer spat gre« (Dalmatin 1584: ccxli). Zapisana je premišljeno, tako vsebinsko kot oblikovno. V štirivrstičnicah se izmenjujejo zaporedno rimani osmerci, kar nakazuje znano ambrozijansko kitico. V skladu s Trubarjevim navodilom

⁸ Himna rimskega brevirja: »Odsvit časti Očetove« (Lukman 1958: 61).

⁹ Himna rimskega brevirja: »Preden ugasne dnevni svit« (Lukman 1958: 81).

ima dvojno vsebinsko zasnovo: katekizemsko in molitveno. Namenjena je bila otrokom, vendar so jim jo peli njihovi starši, ki so svojim otrokom posredovali temeljno katehezo: skrivnost Svete trojice in veroizpoved (od 4. do 6. kitice), razlago Očenaša (7.–10.) in desetih Božjih zapovedi (11.–18.), sledijo prošnje in zahvale (19.–27.).

Kranjski protestantski pisci so prevajali znane pesmi nemških protestantov. »Ich dank' dir, lieber Herre« je jutranja pesem, ki jo je napisal Johann Kolrose. Podlage melodiji pa ne predstavlja latinska, temveč nemška posvetna pesem »Entlaubt ist uns der Walde«. Objavljena je bila v Schumannovih *Geistliche lieder auff's new gebessert und gemehrt* (1539) (Hoffman 2017), v 17. stoletju jo je sprejela tudi katoliška pesmarica *Davidische harmonia*. Pri nas jo je v slovenskem prevodu prvi objavil Jurij Dalmatin: »Jest hvalim, o Bug, tebe, tebi sem se jest podal« (1579: 171),¹⁰ srečamo pa jo tudi v panonski literarni tradiciji 17. stoletja. V *Martjanski pesmarici* se z zahvalo Bogu pričneta dve pesmi, vendar ima sedem osemvrstnic le pesem »Hvalim jaz lepo tebe o Bog milostivni« (Novak 1997: 261), medtem ko je pesem »Hvalim jaz tebe gospon« (Novak 1997: 260) sestavljena iz 12 štirivrstnic in se bolj ujema z nemško pesmijo Bartholomäusa Ringwaldta: »O Gott ich thu dir danken dass du durch deine Güt mich hast vors Teuffels Wancken in dieser Nacht behüt.« (Crüger 1703: 18) Obe pesmi je leta 1789 natisnil Mihael Bakoš, pri prvi pa se je skliceval na madžarsko »Hálát adok tenéked«, objavljeno v delu evangeličanskega pastora iz Šoprona Jószeфа Torkosa (Jožefa Torkoša): *Uj zengedező mennyei kar* (1768: 852).¹¹ Vidno je, da je Bakoš v drugi pesmi izpustil tretjo kitico iz rokopisa (»Z srca te prosim Gospodne«, Novak 1997: 260). Po drugi strani pa se od prekmurske razlikuje prevod gradiščanskega Hrvata Grgurja Mekinića, ki ima devet kitic: »Hvalu ti uzdajem Bože, očuval si me v ovuj strašnoj noči« (Mekinić 1609: 84), prav tako kot češka pesem »Dekujit mily Pane« iz znane evangeličanske pesmarice Jiříja Třanovskega *Cithara Sanctorum* (Třanovský 1745: 799).

Ker je zadnja kranjska protestantska pesmarica v slovenskem jeziku izšla leta 1595, se moramo za nadaljevanje tradicije prevajanja tega pesniškega žanra obrniti v vzhodnoslovenski jezikovni prostor. Recepcijo pesmi v *Martjanski pesmarici I.* lahko odkrivamo še v 18. stoletju v protestantskih prekmurskih pesmaricah, npr. v *Berkejevi pesmarici* in Bakoševem *Nouvm graduvalu*. Tako je znana jutranja pesem Georga Niegea »Aus meines Herzens Grunde«, prvič objavljena v delu *Neu Catechismus-Gesangbuechlein* (1598) (Hoffman 2017), nato pa še

¹⁰ »Ena pejšem, kadar človik vjutru vstane«.

¹¹ Tudi madžarska pesem »Magasztallak én tégedet« je prevod zgornje nemške pesmi. Na ta madžarski vir se je skliceval Bakoš pri pesmi: »Zvišavam moj Boug tebe Krala nebe ino zemle.« (Bakoš 1789: 375)

v katoliški *Davidische harmonia*, zastopana le v prekmurskih pesmaricah, npr. v *Martjanski pesmarici I*: »S pravoga srca mojega Bog hvalo ti dajem« (Novak 1997: 259). Bakoš (1789: 370) je pesem obdržal v tisku in se pri tem skliceval na madžarsko »Szivem szerént Ur Isten« (Torkos 1768: 870).

Madžarska jutranja pesem »Szivem meg-alázván« (Torkos 1768: 872) je postala predloga prekmurski »Jaz s ponižnim srcem k tebi šetujem pred te me molitve«, ki jo najdemo tako v pesmaricah 17. kot 18. stoletja (glej Novak 1997: 263; Bakoš 1789: 363). Madžarska pesem in rokopisna pesem iz *Martjanske pesmarice* imata po enajst kitic, medtem ko je Bakoš med peto in šesto vstavil še dodatno kitico.

Potrebno je poudariti, da Bakošev *Nouvi graduval* (1789) vsebuje še vrsto jutranjih in večernih pesmi, ki jih *Martjanska pesmarica* nima. Torkoševa madžarska pesem »Jésus Kristus szép fényes Hajnal« (Torkos 1768: 856), ki Jezusa imenuje svetla jutranja zvezda, je priredba latinske himne »O aurora lucidissima«. Bakoš jo je prevedel iz madžarščine kot »Jezus Kristus svetla denica« (Bakoš 1789: 364). Gradiščanska pesem »Jezus pred zorna danica« (Mekinič 1611: 112) se ne ujema s prekmursko, saj gre verjetno za prevod ene daljše pesmi.

V Bakoševi pesmarici zasledimo tudi najbolj znano pesem Philipa Nicolaia »Wie schön leuchtet der Morgenstern«, ki je nastala leta 1597. Znana je kot ženitovanjska pesem, saj temelji na Psalmu 45, podobe za Kristusa pa jemlje tudi iz novozaveznega Razodetja (npr. Davidova korenina, bleščeča jutranja zvezda). Slovenska pesem »Oh svetla zvezda zorjanska« (Bakoš 1789: 285) se sklicuje na madžarsko »Tündöklő hajnali tsillag« (Torkos 1768: 595), češka verzija pa nanjo ni vplivala: »Jak pekne sviti dennice« (Třanovský 1745: 808).

Nemška jutranjica pietističnega pesnika Heinricha Alberta »Gott des Himmels und der Erden« (1642) (Hoffman 2017) je vplivala na madžarsko pesem o stvarniku nebes in zemlje »Mennyek földnek teremője« (Torkos 1768: 862). Tudi Bakošev prevod v začetku pesmi nagovarja troedinega Boga: »Nebe i zemle stvoritel! Blaženo Sveto trojstvo« (Bakoš 1789: 369), češki prevod pa nanj ni vplival: »Bože nebes, take zemle, Tys Otec, Syn, Duch Svaty« (Třanovský 1745: 793).

Nemška pesem »Der Tag vertreibt die finstre Nacht«, ki je bila objavljena že leta 1531 v Weißejevi pesmarici čeških bratov (Julian 1892: 157), je postala predloga madžarski »A' Nap támad fut a' setétség« (Torkos 1768: 835). Pri nas jo je prvi objavil Bakoš: »Svetli den to temnost odganja« (Bakoš 1789: 378). Nemška pesem je sestavljena iz 15 trivrstičnic, dva zaporedno rimana osmerca zaključuje nerimani šesterec (8-8-6 aax). Prekmurska verzija ni sledila nemški, temveč madžarski verziji, kjer se tretji verz v kitici po številu zlogov ne razlikuje od drugega (9-8-8 aax).

Latinska himna »O lux beata Trinitas« je najbrž postala predloga nemški protestantski pesmi Martina Behma »O heilige Dreifaltigkeit, o hochgelobte Einigkeit«, objavljeni v knjigi *Kriegesman* (1593) (Kümmerle 1890: 516; Julian 1892: 126). Madžarska jutranja pesem »Oh te ditsö szent Háromság« (Torkos 1768: 866) pa je najverjetneje vplivala na prekmursko Bakoševo: »Oh zdičeno s. trojstvo! Edno vekvečno Božanstvo« (Bakoš 1789: 379). Nemška pesem pri naša pet štirivrstičnic v ritmu ambrozijanske kitice (8-8-8-8 aabb), prav tako prekmurski in madžarski prevod.

Bakoševa pesem »Stani mi srce gori, spejvaj Bougi vsej stvari« (Bakoš 1789: 374) je prevod nemške pesmi Paula Gerhardta: »Wach auf mein Herz und singe dem Schöpfer alle Dinge« (*Praxis Pietatis Melica*, 1648). Kljub temu je opazno, da je prekmurska verzija daljša za tri kitice, z nemško pa se ne ujemajo deveta, enajsta in dvanajsta kitica. To pomeni, da je predlogo pesmi predstavljalo neko drugo izročilo. Tudi češka verzija ima dodatno kitico in omenja pomoč angelov v deveti kitici (prekmurska osma kitica) (Třanovský 1745: 825), česar v nemški pesmi ne zasledimo.

Navajam še nekatere madžarske in prekmurske pesmi, ki jim nisem uspela najti nemškega ali latinskega izvirnika: za madžarske pesmi »Hogy naponként, Uram«, »Emlékezzél-meg te gyarló ember« in »Mennyei Atyánk Ur Isten« (Torkos 1768: 854, 845, 860) lahko najdemo prevode v Bakoševi pesmarici: »Ka me vsak den moj Bough ze sna obüdjavaš«; »Spomeni se ti, oh grejšni človik!«; »Nebeški otec gospon Boug!« (Bakoš 1789: 366, 377, 373).

Večerne pesmi v cerkvenih pesmaricah do 19. stoletja

Večerne pesmi se prav tako pričnejo s hvalnico Bogu za varovanje podnevi, sledijo prošnje za varovanje ponoči med spanjem. V nemških protestantskih pesmaricah 16. stoletja je bila še posebej priljubljena večerna pesem »Christe, der du bist Tag und Licht«, ki jo je iz latinske katoliške pesmi kompletorija v postnem času »Christe qui lux es et dies« prevedel Wolfgang Meuslin (Musculus) leta 1526 (Hoffman 2017). V nemških pesmaricah se je pojavljala skupaj s pesmijo M. Weißeja, ki Kristusa prav tako imenuje svetel dan (»Christ der du bist der helle Tag«). Obe pesmi sta prisotni v nemški katoliški pesmarici iz 17. stoletja *Davidische harmonia*, prva pa tudi v Münchenski pesmarici (1586). Meuslinovo pesem so prevzeli tako kranjski kot prekmurski protestanti, znana je bila tudi med gradiščanskimi Hrvati. Najprej je bila natisnjena Trubarjeva »Kriste, kir boš imenovan, prava Luč, zarja, beli dan« (Dalmatin 1579: 173).¹² V

¹² »Večerna Molitov«.

začetku 17. stoletja jo je v svojem prevodu objavil Grgur Mekinić: »Kristus ki si dan svitlosti« (Mekinić 1609: 87), zapisana je bila tudi v *Martjanski pesmarici I.*: »Kristus ki si den i svetlost« (Novak 1997: 267). Prekmurske pesmarice so to verzijo v tiskih obdržale še v kasnejših stoletjih in se pri tem sklicevale na madžarsko »Krisztus, ki vagy nap és világ« (Torkos 1768: 894), npr. Bakošev *Nouvi graduval* (1789: 380). Latinska in nemška pesem imata sedem kitic, kranjska in prekmurska jih imata po osem, gradiščanska celo devet. Peta kitica v nemškem besedilu omenja pet Kristusovih ran (»Durch dein heilich fünf Wunden rot«), kar je ohranila le Mekinićeva šesta kitica (»zavoli tuih pet ran rumenih«), medtem ko je izraz »zakupljena kri« iz Mekinićeve šeste kitice (ki je nemška nima) prekmurski zapisovalec uvrstil v peto kitico. Šesto nemško kitico (»gedenke, Herr, der schweren Zeit«) je prekmurski zapisovalec razširil v dve, prav tako Mekinić, ki je dodal celo informacijo o angelu, ki ga omenja tudi kranjska verzija pesmi.

Iz 17. stoletja je protestantska večerna pesem Johanna Rista »Werde munter, mein Gemuthe« (*Himlischer Lieder mit Melodeien*, 1642) (Hoffman 2017), ki je pri nas prvič izpričana v *Martjanski pesmarici*: »Obudi se o me srce i vsaki tal notrešnji« (Novak 1997: 268). Na madžarsko pesem »Ébredj-fel, oh te én szivem« (Torkos 1768: 886) se je v natisnjeni pesmi skliceval Bakoš (1789: 387). Vse omenjene pesmi so dvanajstkitične, le češka »O duše ma!« je krajša za dve kitici (Třanovský 1745: 867). V 18. stoletju so Ristovo pesem pričele objavljati tudi katoliške pesmarice, npr. prenovljena paderbornska *Neues, verbessert und vermehrtes Catholisch-Paderbornisches Gesang-Buch* (1765).

Tudi pri nemški pesmi Casparja Zieglerja »Die Nacht is vor der Thür« se je Bakoš skliceval na madžarsko »Az éj im érkezik« (Torkos 1768: 885), vendar ima ta prav tako kot češka sedem kitic. Čeprav imata prekmurska in češka pesem isti začetek (»Nouč je pred dvermi«, Bakoš 1789: 381; »Noc jest prede dvermi«, Třanovský 1745: 866), se v nadaljevanju bistveno razlikujeta. Bakoš je v primerjavi z nemškim izvirnikom namreč dodal dve kitici, sedmo (»Od tebe naj se mi i nej od svečki senja«, Bakoš 1789: 382) in deveto (»Nato zaprem oči, mej skrb na me moj Jezus«, Bakoš 1789: 382). Pesem je objavila tudi prenovljena paderbornska katoliška pesmarica iz 18. stoletja (Bäumker 1891: 80).

Bakoš se je pri večerni pesmi »Svetlo sunce je že zajšlo, nouč se približava« (1789: 383) skliceval na melodijo nemške pesmi »Nun sich der Tag geendet« nemškega skladatelja iz 17. stoletja Adama Kriegerja (1665) (Hoffman 2017). Pesem pa vendarle ni prevod. Tega najdemo le v češki pesmi »Aj, nyi se den nachylil, a slunce zapada« (Třanovský 1745: 853).

Tudi pri večerni pesmi »Zdaj počivajo lidje; drevje, stvari i pole« (1789: 384) se je Bakoš skliceval na nemško pesem Paula Gerhardta »Nun ruhen alle Wälder« (*Praxis Pietatis Melica*, 1647) (Hoffman 2017). Verzija pesmi je bila znana tudi iz češke pesmarice *Cithara Sanctorum*, vendar ni vplivala na prekmursko: »Ach

jak vsecko předivne spočiva v noci mile, lide, hory, pole« (Třanovský 1745: 851). Nemška pesem je sestavljena iz devetih šestvrstičnic (7-7-6-7-7-8 aabccb), njeni metriki pa sta zvesto sledili tako prekmurska kot češka pesem, le da je slednja izpustila dve kitici – tretjo (»Der Tag ist nun vergangen«) in sedmo (»Mein Augen stehn verdrossen«).

Prevod nemške pesmi Casparja Neumanna »Herr, es ist von meinem Leben« je madžarska »Uram az én életemnek« (Torkos 1768: 900), ki je služila za predlogo prekmurski: »Gospodne, mojega žitka pa je eden den prejšao« (Bakoš 1789: 389). Pesem je znana tudi iz slovaške pesmarice: »Pane! již z životom echo, opet jeden den ubyl« (Třanovský 1745: 871). Sestavljena je iz sedmih osemvrstičnic (8-7-8-7-7-7-8-8 ababccdd), nemškemu ritmu pa so zvesto sledili tako madžarski, slovaški kot prekmurski prevod.

Nemški protestanti so prevajali tudi Melanchtonove latinske pesmi. Tako se je prevod pesmi »Vespera jam venit, nobiscum Christe maneto« (Julian 1892: 1040) znašel v pesmarici *Geistliche Psalmen* (1611). Prevedel jo je Nicolaus Selnecker in ji dodal še kitice 3–9: »Ach bleib bei uns, Herr Jesu Christ«. Madžarska večerna pesem »Maradj velünk mi Kristusunk« (Torkos 1768: 895) pa je verjetno postala predloga prekmurski: »Ostani z nami Gospodne, ar že skoro nouč postane« (Bakoš 1789: 394), saj sta pesmi od nemške krajši za šest kitic.

Jutranjice in večernice v katoliških cerkvenih in posvetnih pesmaricah 19. stoletja

Nekatere himne rimskega brevirja so že v zgodnjem novem veku bile prevedene v slovenski jezik, še posebej praznične (npr. »Iesu, dulcis memoria«, »Pange lingua«; »Veni, Creator Spiritus«), veliko teh pa šele v tiskih 19. stoletja (npr. »Sacris solemnis«). Latinske himne, ki so se pele v jutranjicah, hvalnicah in večernicah ob nedeljah ter med tednom izven prazničnih dob cerkvenega leta (t. i. čas med letom),¹³ pa je v tem času prevajal in objavljal pesnik Janez Bilc.¹⁴

¹³ Dobe in prazniki v liturgičnem letu so naslednji: adventni čas (od prve adventne nedelje do prvih večernic praznika Jezusovega rojstva), božični čas (od večernic praznika Jezusovega rojstva do praznika Jezusovega krsta), čas med letom I (po prazniku Gospodovega krsta do pepelnične srede), postni čas (od pepelnične srede do večernic velikega četrтка), sveto tridnevje, velikonočni čas (od velike noči do vključno binkoštna nedelje), čas med letom II (po binkoštni nedelji do prve adventne nedelje).

¹⁴ **Jutranjice** »Dan prvi, ko Trojica je sveta stvarjenje zveršila« (Primo die, quo Trinitas), »Se okrepčalo je telo, iz spanja urno vstajamo« (Somno refectis artubus), »Deležnik luči Očetove, od luči luč in dan svitak« (Consors Paterni luminis), »Premili Stvarnik vsih stvari, ti naš voditelj, nas poglej« (Rerum creator optime), »Zakriva temna noč stvari, na njih poznati barve

Nekatere katoliške cerkvene pesmarice prve polovice 19. stoletja so jutranje in večerne pesmi uvrstile v skupino pesmi ob posebnih priložnostih. Tako je ljubljanski kaplan Blaž Potočnik na začetku svojih *Svetih pesmi* (1827) objavil najprej jutranjo »Prišel je dan, zbežala noč« in večerno pesem »Beži nam čas, mi tudi z nim«. Posebno skupino teh pesmi je objavil le vzhodnoštajerski duhovnik Peter Dajnko (1826), in sicer 17 jutranjic, ki častijo Božje lastnosti in odlike (npr. Bog je vsemogočen, najmodrejši, najsvetejši), nato pa sledi osem večernih pesmi, namenjenih konkretnim skupinam ljudi, npr. hlapcem in deklam po delu. Pesmi imajo poudarjen eshatološki ton (npr. »Grešnikova senja od štirih poslednih reči«, »Človečja premionočnost«, »Kratki čas življenja«).

Za to obdobje je značilno, da so tovrstne teme prodrle tudi v posveto pesem. Slovenski katoliški duhovniki so se še posebej zgledovali po poznorazsvetljenski *Mildheimski pesmarici* (1799). Ta je vsebovala idilične pesmi o letnih časih, naravi, zadovoljnem življenju in podeželskih opravilih ter ljudeh. V prvi sklop pesmi o naravi in svetu sodijo tudi pesmi o jutru (*Morgenlieder*)¹⁵ in večeru (*Abendlieder*).¹⁶ Nekatere so po vsebini zelo podobne cerkvenim, saj vsebujejo

ni« (Nox atra rerum), »Edinost Trojstva svetega, v mogočnosti, ki vladaš svet« (Tu Trinitatis Unitas), »Oj Oče večne milosti, ki vladaš vse stvari modro« (Sume Parens clementiae); **večernice** »Svitlobe Stvarnik vsmiljeni svitlobo dneva vstvaril si« (Lucis creator optime), »Neskončni Stvarnik nebesa, ki si razdelil tek voda« (Immense coeli Conditor), »Stvaritelj zemlje slavljeni, ki si razdelil zemlje tla« (Telluris alme Conditor), »O Bog nebeški, vsa svetost, razsvitljeni zemlje obraz« (Coeli Deus sanctissime), »O Bog, neskončne si moči, kar prišlo v plodnosti na dan« (Magna Deus potentiae), »Človekov Stvarnik iz višin, ki sam si vstvaril, vredil vse« (Hominis superne Conditor), »Že pada solnčice v zaton, neskončna luč Edinosti« (Jam sol recedit); **sklepnic** »Pred koncem dne današnjega te Stvarnik milo prosimo« (Te lucis ante terminum); **hvalnice** »Mogočni Stvarnik vsih stvari, ki modro noč in dan deliš« (Aeternae rerum conditor), »Očetove ti slave bliš, ki nam od luči luč deliš« (Splendor Paternae gloriae), »Petelin oznanuje dan, opeva bližnji dneva čas« (Ales diei nuntius), »Temotno noč, oblak, megle, kar mračno je in morno vse« (Nox et tenebrae), »Glej, že izhaja zlata luč – slepota se odmika že« (Lux ecce surgit aurea), »Nebesam slava, večna čast, zemljanom blago upanje« (Aeterna coeli gloria), »Svitlobo siplje zarija, se kaže svetu mladi dan« (Aurora jam spargit polum) (Bilc 1869; Bilc 1881).

¹⁵ To so naslednje jutranje pesmi: »Auf, Brüder, auf! der Tag bricht an!« (Becker 1810: 27); »Erhebt euch, ihr Schläfer, zum Morgengesang!« (28); »Da kommt die liebe Sonne wieder in ihrer ganzen Pracht« (28); »Lobt den Herrn, die Morgensonne weckt die Flur aus ihrer Ruh!« (29); »Du lieber Gott, wie wohl ist mir auf diesen sanften Schlaf!« (29)

¹⁶ Večerne pesmi: »Der Mond ist aufgegangen, die golden Sternlein prangen am Himmel hell und klar« (Becker 1810: 32); »Frey von des Tags unruhigen Getümmel entschlummert die Natur!« (33); »Der Abend nach heran, die Mühe ist vorüber« (33); »Das schöne große Tag-Gestirne vollendet seinen Lauf« (34); »Da sieh 'mal, Liesel, wie der Mond so silberrein dort schimmert« (34); »Komm, stiller Abend, nieder auf unsre kleine Flur« (35); »Der Tag ist fort: und seht, die Augenlieder sind matt und fallen zu« (35); »Komm, süßer Schlaf erquicke mich!« (36)

zahvalo Bogu za dober spanec in varovanje pred nesrečo: »H/erzlich dank ich dir, daß mich kein Unfall traf.« (Becker 1810: 29) Velikokrat pa se iztečejo v moralni nauk ali pa spomin na prihodnjo smrt: »R/edlich sein, Ränke scheuu, und mich ganz der Tugend weihn!« (30) V Slomškovih idiličnih pesmih¹⁷ najdemo veliko podobnosti s temami in motivi iz *Mildheimske pesmarice*. Tovrstne pesmi navadno opevajo jutranje in večerno dogajanje v kmečkem življenju. V njih je štajerski pesnik prikazoval nasprotje med črno, mračno temo, ki predstavlja noč, in belim dnevom. Predmet opisovanja je postala tudi svetla zarja, ki se pojavi na nebu ob sončnem vzhodu, kar je značilen motiv iz cerkvene pesmi, ki zarjo povezuje s Kristusom in Marijo. Prisotne so zelo značilne pomanjševalnice (*sončice, tičice, rožice, živinca, čbelce*). Poudarjene so religiozne ideje o Bogu kot Stvarniku, nebesa so predstavljena kot bolj idiličen prostor, kot je zemeljski svet v jutru, saj tam ni menjavanja dneva in noči: »Oh, kak' ljubeznivo jutro je! / lepši bo v nebesih tamkaj še; večno jutrnjico tam pojo, / kjer noči nobene več ne bo.« (Slomšek 2007: 55, 56)¹⁸ Kot značilen predstavnik ptic pevk pogosto nastopa škrjanec, ki ga pesnik povezuje z angelskim petjem v nebesih. Sončni zahod je predstavljen kot tisti del dneva, ko kmetje odhajajo domov na zaslužen dobro večerjo in k mirnemu počitku. K počitku jih kličejo tudi cerkveni zvonovi, pogled na zvezdnato nebo pa prinaša upanje na večno luč v nebesih. Sončni zahod je opisan na izvirni način, npr. »Kak lepo se sonce ozira« (Slomšek 2007: 40). Slomšek je na idiličen način predstavil tudi sobotni večer, ko se krščanske družine pripravljajo na Gospodov dan – nedeljo (Ditmajer 2020: 321–324).

Zaključek

Pregled virov in literature o nemški protestantski pesmi odpira nova vprašanja in perspektive pri raziskovanju slovenske cerkvene pesmi še posebej od 18. stoletja naprej, ki je bilo pri slovenskih raziskovalcih deležno manjše pozornosti kot starejša obdobja. Prevezmanje protestantskih pesmi za katoliške izdajateljke pesniških del očitno nikoli ni bilo problematično. Da bi odkrili morebitne protestantske vire slovenskim cerkvenim pesmim v 18. stoletju, bi bilo treba natančno pregledati celotno rokopisno in tiskano produkcijo tako v slovenskem kot nemškem jeziku, medtem ko se je za prekmurske pesmarice 18. in 19. stoletja

¹⁷ To so pesmi: »Večernica« (1829), »Jutrnjica« (1833), »Dobro jutro« (1833), »Dober večer« (1838), »Sabotni večer« (1838), »Sonce se ozira« (1846), »Jutro sonce« (1862), »Večerno sonce« (1862).

¹⁸ Primerljivo: »So weiß ich, daß ein schönes Licht einst meinen Schlummer unterbricht, und einen Tag mir gönnet, der keinen Abend kennet.« (Becker 1810: 36, 37)

nujno ozreti še v madžarski, hrvaški in slovaško-češki jezikovni prostor. Zanimivo je tudi vprašanje prehajanja cerkvenih motivov in tem v razsvetljensko in (pred)romantično posvetno pesem 18. in 19. stoletja. Sploh za slovensko pesem, ki so jo v tem obdobju ustvarjali katoliški duhovniki, je značilno, da se še ni popolnoma pomensko osamosvojila od cerkvene pesniške dediščine. Tako so motivi in teme iz cerkvenih jutranjic in večernic gradili podobo posvetne idile, podobno razmerje pa odkrivajo tudi eshatološke cerkvene pesmi in posvetni žanr elegije.

Literatura

Alte catholische geistliche Kirchengesäng. Padeborn: Matthaeo Pontano, 1609.

Gregorio ALASIA DA SOMMARIPA, 1607: *Vocabolario Italiano e Schiauo.* In Vdine: appresso Gio. Battista Natolini.

Mihal BAKOŠ, 1789: *Nouvi Gráduvál.* V Soproni: stampani po Siesz Jouzeffi.

Rudolf Zacharias BECKER, 1810: *Mildheimisches Lieder-Buch.* Gotha: Beckerschen Buchhandlung.

Wilhelm BÄUMKER, 1891: *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinem Singweisen.* Zvezek 3. Freiburg: Herdersche Verlagshandlung.

Janez BILC, 1869: *Prestave naj lepših himen sv. cerkve.* V Ljubljani: L. Jeran.

—, 1881: *Prestave naj lepših himen sv. cerkve II. del.* V Ljubljani: L. Jeran.

Johann CRÜGER, 1703: *Praxis pietatis melica.* Franckfurt am Mayn: Balth. Christ. Wusts.

Josip ČERIN, 1908: Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in poraba v poreformacijskih časih. *Trubarjev zbornik.* Ur. Fran Ilešič. Ljubljana: Slovenska Matica. 126–238.

Peter DAJNKO, 1826: *Sto cirkenih ino drugih pobožnih pesmi.* V Radgoni: v Alojz Waicinger'ovemi knigiši.

Jurij DALMATIN, 1579: *Ta celi catehismus, eni psalmi.* V Lublani: [Janž Mandelc].

—, 1584: *Ta celi catehismus, eni psalmi.* V' Bitembergi: [Johanna Kraffta dediči].

Davidische Harmonia, 1659. Wien: Johann Jacob Kürner.

Nina DITMAJER, 2020: *Slovensko pesništvo na Štajerskem med letoma 1758 in 1848: vzori, žanri in recepcija.* Doktorska disertacija. Mentor: L. Vidmar. Ljubljana: Podiplomska šola ZRC SAZU.

Marie-Elisabeth DUCREUX, 1985: L'Hymnologie Catholique Tcheque de la Contre-Reforme. *Jahrbuch für Liturgie und Hymnologie* 29. 169–179.

Michael FISCHER, 2007: Es wollt ein Jäger jagen, wohl in des Himmels Thron. *Populäre und traditionelle Lieder. Historisch-kritisches Liederlexikon.* http://www.liederlexikon.de/lieder/es_wollt_ein_jaeger_jagen_wohl_in_des_himmels_thron

Gesang und Psalmbuch für die vornehmsten feste, auch bei Processionen. München, 1586.

- Helmut GNEUSS, 1968: *Hymnar und Hymnen im englischen Mittelalter*. Tübingen: M. Niemeyer.
- P. Kolumban GSCHWEND, 1962: Das Rheinfelsische Gesangbuch zu St. Goar, Augsburg 1666. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 7. 157–172.
- Robert HAAß, b. d.: Edinger, Rutger. *Neue Deutsche Biographie* 4. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd10011976X.html#ndbcontent>.
- Gerhard HAHN, 2001: Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod überwand. G. Hahn in J. Henkys (ur.), *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. Heft 3. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 56–59.
- Jonathan Jakob HEHN, 2019: Roman Catholic Hymnists. M. A. Lamport, B. K. Forrest in V. M. Whaley (ur.), *Hymns and Hymnody*. Volume 2. Eugene, Oregon: Cascade Books. 254–267.
- Joseph HERL, 2019: German Lutheran Hymnody (1650–1750). M. A. Lamport, B. K. Forrest in V. M. Whaley (ur.), *Hymns and Hymnody*. Volume 2. Eugene, Oregon: Cascade Books. 179–193.
- Nicolaus HERMAN, 1895: *Die Sonntags-Evangelia*. Prag, Wien, Leipzig: Bichhändler der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien.
- William HOFFMAN, 2017: Devotional Hymns: Morning, Evening Songs. *Bach Cantatas Website*. 14. 12 2017. <https://www.bach-cantatas.com/Topics/Chorale-Devotion.htm>.
- John JULIAN, 1892: *A Dictionary of Hymnology*. New York: Charles Scribner's sons.
- Janos KAJONI, 1719: *Cantionale Catholicum*. A' Csiki Sarlós B.A. Kalastromába nyomtattatott.
- Matija KASTELEC, 1678: *Bratovske buqvice s. roshenkranza*. Stiskanu u nemshkim Gradzu: skusi Widmanstetterske erbe.
- Matija KLOMBNER, 1563: *Ene duhoune peisni*. V Tubingae: [Ulrich Morhart].
- Benjamin KOLODZIEJ, 2019: Early Lutheran Hymnody (1550–1650). M. A. Lamport, B. K. Forrest in V. M. Whaley (ur.), *Hymns and Hymnody*. Volume 2. Eugene, Oregon: Cascade Books. 31–48.
- Zmaga KUMER, 1960: Predreformacijsko izročilo v slovenskih protestantskih pesmaricah in poznejšem razvoju, *Slovenski etnograf* 13, 41–64.
- Muzejski rokopis*. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana: Rokopis, privezan k: *Evangelia inu lystuvi*, 1612. NMS: K 7529.
- Salomon KÜMMERLE, 1890: *Encyklopädie der evangelischen Kirchenmusik*. 2. Gütersloh: Bertelsmann.
- Robin A. LEAVER, 2019: Introduction to Volume 2. From Catholic Europe to Protestant Europe. M. A. Lamport, B. K. Forrest in V. M. Whaley (ur.), *Hymns and Hymnody*. Volume 2. Eugene, Oregon: Cascade Books. xix–xxiv.
- Lino LEGIŠA (ur.), 1973: *Liber Cantionum Carniolicarum. Kalobski rokopis*. Ljubljana: SAZU.
- Johann LEISENTRIT, 1567: *Geistliche Lieder vnd Psalmen*. Budissin: Johann Wolrab.
- Franc Ksaver LUKMAN, 1958: *Himne rimskega brevirja*. Celovec: samozaložba.

Caspar Anton von MASTIAUX, 1810: *Katholisches Gesangbuch zum allgemein Gebrauche bei öffentlichen Gottesverehrungen*. München: Zängl.

Grgur MEKINIĆ, 1609: *Dusevne peszne psalmi*. Pri Sv. Križi: Imre Farkas.

– –, 1611: *Druge kniige dussevnih peszszan, psalmov*. Sz. Kris: Imre Farkas.

Miklós MOLNÁR, 2001: *A concise history of Hungary*. Cambridge: Cambridge University.

Vilko NOVAK, 1995: Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjánski pesmarici I, *Slavistična revija* 43/3, 267–275.

– –, 1997: *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Vatroslav OBLAK, 1895: Drobiž iz starejše književnosti slovenske. *Letopis Matice slovenske*, 234–244.

Matija OGRIN, 2019: *Slovensko slovstveno izročilo*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.

Pavlinški zbornik, 1644. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1991.

Blaž POTOČNIK, 1827: *Svete pesm' za vse vel'ke prazn'ke in godove med letam*. V Lublan': [s. n.].

Fran RAMOVŠ, 1920: Zanimiv koroško-slovenski rokopis, *Časopis za jezik, kulturo in zgodovino* II, 282–295.

Martin RÖSSLER, 2001: Es ist ein Ros entsprungen. *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. Heft 2. Ur. G. Hahn in J. Henkys. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 17–25.

Anthony RUFF, 2019: Catholic reformation hymnody. *Hymns and Hymnody*. Ur. M. A. Lamport, B. K. Forrest in V. M. Whaley. Volume 2. Eugene, Oregon: Cascade Books. 78–90.

Mirko RUPEL, 1949: Vpliv protestantskega literarnega dela v Kastelčevih Bratovskih bukvicah, *Slavistična revija* 2/1–2, 111–125.

Klavdija SEDAR, 2013: *Kulturna podoba JV Prekmurja v 17. in 18. stoletju*. Doktorska disertacija. Mentor: S. Granda. Nova Gorica: Fakulteta za podiplomski študij.

Anton Martin SLOMŠEK, 2007: *Poezija: objavljene pesmi*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.

Marijan SMOLIK, 2011: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Druga, elektronska, pregledana izdaja. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>.

Jurij SNOJ, 2010: Dalmatinova pesmarica in slovensko reformirano bogoslužje. *Reformacija na Slovenskem: ob 500-letnici Trubarjevega rojstva*. (Obdobja 27). Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 482–504.

József TORKOS, 1768: *Uj zengedező mennyei kar, az az régi és újonnan szereztetett*. Frankofurtumban.

Jiří TRÁNOVSKÝ, 1745: *Cithara Sanctorum. Pjsně Duchownj, Staré y nové*. Lauban (Němec-ko): Schill, Nikolas.

Felicijan TRUBAR, 1595: *Ta celi catehismus, eni Psalmi*. V' Tibingi: skusi Georga Gruppenbacha.

Primož TRUBAR, 1555: *Catechismus*. [Tübingen: Ulrich Morhart].

Melvin P. UNGER, 1996: *Handbook to Bach's Sacred Cantata Texts*. Lanham, Maryland: Scarecrow Press.

Jonatan VINKLER, 2011: *Uporniki, »hudi farji« in Hudičevi soldatje: podobe iz evropskih in »slovenskih« imaginarijev 16. stoletja*. (Elektronski vir). Ljubljana: Pedagoški inštitut.

– – (ur.), 2005: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*. Ljubljana: Darila Rokus.

Daniela WISSEMAN-GARBE, 2005: Heut singt die liebe Christenheit. G. Hahn in J. Henkys (ur.), *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. Heft 12. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 80–84.

Ivan ZELKO, 1996: *Zgodovina Prekmurja: izbrane razprave in članki*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Povzetek

PESNIŠKI ŽANRI V SLOVENSKIH PROTESTANTSKIH PESMARICAH IN NJIHOVA RECEPCIJA V KATOLIŠKIH PESMARICAH

Protestantski pesniki so ustvarili obsežen korpus didaktičnih, polemičnih, molitvenih in eshatoloških pesmi. V 17. stoletju se je tudi protestantska pesem začela spreminjati in pietizem je postal prevladujoča literarna smer. Za vpogled v to dolgo pesniško dejavnost v nemškem jezikovnem prostoru in njeno recepcijo v slovenskem pa ni dovolj samo osredotočanje na natisnjene kranjske pesmarice 16. stoletja, temveč tudi na prekmursko besedilno tradicijo 17. in 18. stoletja. Prispevek se še posebej osredotoča na tiste protestantske in katoliške pesmi, ki so bile glede na pregledane pesmarice znane v obeh cerkvah. Kot reprezentativni besedili sta podrobneje obravnavani dve pesmarici: *Kalobški rokopis* in *Martjanska pesmarica I*. Prva kaže jasno prevzemanje besedil iz obeh pesniških tradicij, saj za katolike protestantske pesmi niso bile problematične, če le niso vsebovale drugačnih teoloških poudarkov. *Martjanska pesmarica* je do predlog za svoje pesmi prav tako lahko dostopala z uporabo tako protestantskih kot katoliških pesniških virov; predvsem do pesmaric Grgurja Mekiniča in kranjskih protestantov, pa tudi do madžarske katoliške pesmarice Jánosa Kájoniya. Nazadnje se prispevek ukvarja s pesniškim žanrom jutranjih in večernih pesmi. Vidni so tako protestantski prevodi katoliških oficijjskih spevov kot tudi ustvarjanje novega pesniškega nabora. Ta značilen pesniški žanr je še posebej bogato zastopan v prekmurski pesmarici Mihaela Bakoša, njegove značilnosti pa so iz nabožne preše v posvetno poezijo že v obdobju razsvetljenstva.

Zusammenfassung

POETISCHE GATTUNGEN IN SLOWENISCHEN PROTESTANTISCHEN GESANGBÜCHERN UND IHRE REZEPTION IN KATHOLISCHEN GESANGBÜCHERN

Protestantische Dichter haben ein umfangreiches Korpus didaktischer, polemischer, Gebets- und eschatologischer Lieder geschaffen. Im 17. Jahrhundert begann sich auch der protestantische Gesang zu verändern und Pietismus wurde zur vorherrschenden literarischen Richtung. Um einen Einblick in die lange deutsche poetische Tradition und ihre Rezeption im slowenischen Sprachraum zu gewinnen, reicht es nicht, sich nur auf gedruckte Krainer Gesangbücher des 16. Jahrhunderts zu stützen; ebenso soll die Texttradition in Prekmurje des

17. und 18. Jahrhunderts in Betracht gezogen werden. Der Artikel befasst sich insbesondere mit protestantischen und katholischen Liedern, die anhand der untersuchten Gesangbücher in beiden Kirchen bekannt waren. Als repräsentativ werden zwei Gesangbücher näher betrachtet: *Kalobški rokopis* (das Manuskript von Kalobje) und *Martjanska pesmarica I* (das Gesangbuch von Martjanci I). Im ersteren findet man Übernahmen von Texten aus beiden poetischen Traditionen, denn protestantische Lieder waren für Katholiken unproblematisch, falls sie keine abweichenden theologischen Schwerpunkte behandelten. Auch das Gesangbuch von Martjanci richtete sich nach dem Vorbild protestantischer und katholischer Quellen; vorwiegend griff man auf die Gesangbücher von Grgur Mekinić, auf jene der Protestanten aus Krain sowie auf das ungarische katholische Gesangbuch von János Kájoni (Johannes Caioni) zurück. Darüber hinaus befasst sich der Artikel mit der poetischen Gattung Morgen- und Abendlied. Näher betrachtet werden protestantische Übersetzungen katholischer Officium Gesänge sowie die Entstehung neuartiger Lieder. Die beobachtete poetische Gattung ist besonders reich vertreten im Gesangbuch von Mihael Bakoš; ihre charakteristischen Merkmale fanden bereits zur Zeit der Aufklärung den Weg in die profane Poesie.